

УДК 001.817:347.78.03

ДАНИЛОВА І.О., старший викладач кафедри “Цивільне та трудове право”
Одеського національного морського університету

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОПУБЛІКУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

***Анотація.** Розглянуті правові аспекти наукової діяльності аспірантів та докторантів. Наведені статистичні дані щодо чисельності докторантів та аспірантів. Проаналізовані вимоги щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Досліджений перелік міжнародних наукометричних баз даних.*

***Ключові слова:** наукометричні бази даних, результати дисертацій, статті.*

***Аннотация.** Рассмотрены правовые аспекты научной деятельности аспирантов и докторантов. Приведены статистические данные относительно численности докторантов и аспирантов. Проанализированы требования относительно опубликования результатов диссертаций на получение научных степеней доктора и кандидата наук. Исследован перечень международных наукометрических баз данных.*

***Ключевые слова:** наукометрические базы данных, результаты диссертаций, статьи.*

***Summary.** The legal aspects of scientific activity of postgraduate and PhD students are discussed. The statistics of number of postgraduate and PhD students are given. The requirements are analyzed for publication of the result of the dissertation for degree of doctor and candidate of sciences. The list of international scientific-metric database is examined.*

***Key words:** scientific-metric database, the result of the dissertation, the article.*

Постановка проблеми. Відповідно до абзаців другого, шостого та сьомого ст. 1 Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 року: наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження; фундаментальні наукові дослідження – наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв’язку; прикладні наукові дослідження – наукова діяльність, спрямована на одержання нових знань, що можуть бути використані для практичних цілей [1].

Упродовж 2012 р. наукові та науково-технічні роботи виконували 1208 організацій, майже половина з яких відносилися до підприємницького сектору економіки, 41,1 % – до державного, 14,6 % – вищої освіти і 1 організація – до приватного неприбуткового сектору.

У розподілі організацій за секторами науки порівняно з 2011 р. частка наукових установ академічного профілю скоротилася на 1,6 в.п., організацій галузевого профілю та вищих навчальних закладів збільшилась на 0,6 в.п.

Україна традиційно вважається державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвиненою системою підготовки кадрів. Основними формами підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура і докторантура. Підготовка кандидатів і докторів наук здійснюється вищими навчальними закладами третього і четвертого рівнів акредитації та науково-дослідними установами [2].

Після набуття державою незалежності спостерігається стрімкий розвиток мережі закладів, що здійснюють підготовку наукових кадрів.

За останні дванадцять років (з 2000 до 2012 року) кількість аспірантур зросла на 25 % (з 418 до 521), докторантур – на 30 % (з 209 до 271). Відповідно, зросла і кількість бажаючих отримати певний науковий ступінь: чисельність аспірантів – на 44 % (з 23 до 34 тис.), докторантів – на 60 % (з 1,1 до 1,8 тис.).

Природним наслідком збільшення контингенту майбутніх наукових кадрів стало зростання чисельності осіб, які закінчили аспірантуру. Протягом останніх дванадцяти років потенційних кандидатів наук стало більше – з 5,1 тис. осіб у 2000 році до 8,5 тис. у 2012 році; чисельність осіб, які закінчили докторантуру, збільшилась відповідно з 401 до 424 осіб.

У розрахунку на 1000 працівників середньооблікової кількості виконавців наукових досліджень і розробок у 2012 р. їх обсяг становить 3384 друковані роботи (проти 2812 – у 2010 р. і 3033 – у 2011 р.). Із загальної кількості друкованих робіт 6,4 тис. – окремі монографії, 468 яких видано за кордоном, 201,9 тис. – статті у фахових наукових журналах, 21,3 тис. з яких надруковано у журналах, що входять до міжнародних баз даних та 17,3 тис. – підручники та навчальні посібники [3].

За останні роки відбулись істотні зміни не тільки в статистиці в Україні, а й у нормативно-правовій базі. Особливо це стосується вимог щодо опублікування результатів дисертації на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, оформлення авторефератів, порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В роботі [4] розглянуто міжнародні наукометричні бази даних, констатовано недостатню репрезентацію в них неангломовних видань. Висвітлено світовий досвід формування національних індексів наукового цитування. Визначено доцільність створення української наукометричної бази даних.

Л. Лобанова подала ґрунтовний аналіз архітектури наукових ступенів вітчизняної та зарубіжної систем освіти й науки від моменту їх появи до сучасного стану. Розглянула широко обговорюваний у суспільстві законопроект “Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації”, запропонований ВАК України, та вказала на його недоліки [5].

У праці [6] розглянуті дискусійні питання системи наукових ступенів і вчених звань та процедур їх здобуття в Радянській Україні періоду 1917 – 1934 рр. Але вважаємо не до кінця вивченою темою щодо правого регулювання опублікування результатів дисертацій на здобуття ступенів кандидата і доктора наук, що на сьогодні є достатньо актуальним питанням.

Метою статті є оцінка вимог щодо публікацій на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора наук.

Виклад основних положень. Відповідно до частин 9 та 10 ст. 53 Закону України “Про вищу освіту” Аспірант (ад’юнкт) – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в аспірантурі (ад’юнктурі) вищого навчального закладу або наукової установи для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Докторант – особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і зарахована до докторантури для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук [2].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук” від 17.10.12 р. № 1112, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02.11.12 р. за № 1851/22163 (далі – наказ МОН України № 1112), докторанти зобов’язані за темою дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук мати не

менше 20 публікацій у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав, з яких:

- не менше чотирьох публікацій у наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, з якого підготовлено дисертацію. До таких публікацій можуть прирівнюватися публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз;
- не більше п'яти публікацій в електронних наукових фахових виданнях;
- у галузях природничих і технічних наук замість трьох статей можуть бути долучені три патенти на винахід (авторські свідоцтва про винахід), які пройшли кваліфікаційну експертизу і безпосередньо стосуються наукових результатів дисертації (за наявності).

Що ж стосується аспірантів, то за темою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук необхідна наявність не менше п'яти публікацій у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав, з яких:

- не менше однієї статті у наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, з якого підготовлено дисертацію. До такої публікації може прирівнюватися публікація у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз;
- одна із статей може бути опублікована в електронному науковому фаховому виданні;
- у галузях природничих і технічних наук замість однієї статті може бути долучений один патент на винахід (авторське свідоцтво про винахід), який пройшов кваліфікаційну експертизу і безпосередньо стосується наукових результатів дисертації (за наявності).

Особливою умовою для докторантів є монографія та вимоги до неї. У разі підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук на правах рукопису необхідна наявність (для гуманітарних і суспільних наук, за винятком дисертацій з історичних наук за спеціальностями 07.00.04 “Археологія”, 07.00.09 “Антропологія”) опублікованої без співавторів монографії обсягом не менше 10 обліково-видавничих аркушів, яка містить власні результати наукових досліджень здобувача і відповідає Вимогам до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Однак МОН України не надало детальний перелік міжнародних наукометричних баз даних, у яких здобувачі, аспіранти, докторанти повинні публікувати свої статті. З цього приводу надане роз'яснення стосовно абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 та абзацу другого підпункту 2.2 пункту 2 наказу МОН України № 1112. У відповіді МОН України на лист Донецького національного медичного університету ім. М. Горького [7] визначено, до яких саме міжнародних наукометричних баз мають бути включені наукові видання України. Чи є достатньою для виконання вимог цього наказу наявність періодичного видання у наукометричній базі ScienceIndex ([//www.elibrary.ru/titles.asp](http://www.elibrary.ru/titles.asp)), що побудована на основі даних Російського індексу наукового цитування (РІНЦ), або у пошуковій системі GoogleScholar ([//www.scholar.google.com](http://www.scholar.google.com))? Якщо видання включене до вказаних міжнародних наукометричних баз, то це буде достатнім для виконання вимог, передбачених абзацом другим підпункту 2.1 пункту 2 та абзацом другим підпункту 2.2 пункту 2 наказу МОН України № 1112.

З цього приводу можна зробити висновок, що здобувачі можуть публікуватися у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України, які включені до будь-якої міжнародної наукометричної бази даних. Однак лист МОН України до зазначеного вище університету не є нормативно-правовим актом. Він носить інформаційно-рекомендаційний характер і не є обов'язковим для виконання.

Наукометрична база даних – це бібліографічна і реферативна база даних з інструментами для відстеження цитування статей, опублікованих у наукових виданнях.

Наведено деякі відомі бібліографічні бази даних: WebofScience, Scopus, WebofKnowledge, Astrophysics, PubMed, Mathematics, ChemicalAbstracts, Springer, Agris. Наприклад, Google Академія є вільною для доступу пошуковою системою, яка індексує повний текст наукових публікацій всіх форматів та дисциплін. Індекс Google Scholar включає в себе більшість рецензованих он-лайн журналів Європи та Америки великих наукових видавництв. За функціями він схожий на вільні для доступу системи Scirus Elsevier, CiteSeerX, getCITED та інструментами, що ґрунтуються на підписці, такими як Elsevier в Scopus та ThomsonISI'sWebofScience.

Також вважаємо за необхідне зобов'язати редакції надавати інформацію щодо включення видання до міжнародної наукометричної бази даних та вислати документ (разом зі статтею у виданні), що підтверджує включення видання до певної бази даних.

Здобувачі, аспіранти та докторанти повинні опублікувати не більше однієї статті в одному випуску (номері) наукового фахового видання. Але на практиці зустрічаються випадки порушення цього пункту головним редактором, а науковці не можуть проконтролювати виконання цього пункту у разі відправлення в одну редакцію декількох статей одночасно. За такою ситуації, вважаємо за необхідне притягати головного редактора такого видання до дисциплінарної або адміністративної відповідальності.

За період існування ВАК України було прийнято велику кількість переліків наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт, що затрудняє пошук необхідного фахового видання. Відповідно аспірантам та їх науковим керівникам, докторантам та їх консультантам достатньо важко знайти журнал в переліку фахових видань. Отже, науковці можуть не виконати вимогу МОН України щодо публікації статей у наукових фахових виданнях, які на дату їх публікації були внесені до Переліку наукових фахових видань України та пройшли перереєстрацію відповідно до вимог наказу МОН України “Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України” від 17.10.12. р. № 1111 [8].

Вважаємо за необхідне створити “Єдиний реєстр наукових видань України”, в якому повинна міститися така інформація: назва видання державною та іноземними мовами, реквізити свідоцтва про державну реєстрацію державного засобу масової інформації, вид, статус та мови видання, період, вид видання за цільовим призначенням, обсяг та періодичність видання, сфера розповсюдження та категорія читачів, данні щодо засновника (засновників), інформація про головного редактора (з урахуванням контактної інформації); сайт видання, поштову адресу видання, e-mail видання, перелік науково-метричних баз, дата входження видання до переліку фахових видань України, дата перереєстрації видання; наявність у засновника (співзасновників) аспірантури (докторантури) і спеціалізованих вчених рад; здійснення редколегією внутрішнього та зовнішнього рецензування; наявність статей англійською мовою на веб-сторінці видання; інформація про членів редколегії видання (прізвище, ім'я, по батькові; основне місце роботи, посада; науковий ступінь, вчене звання), засвідчена підписом керівника та печаткою засновника (співзасновників) періодичного друкованого наукового фахового видання. Рекомендуємо МОН України прийняти порядок про функціонування Єдиного реєстру наукових видань України. Цей реєстр повинен постійно оновлюватися відповідно до чинного в Україні законодавства.

Наукова стаття повинна мати такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку [9]. В іноземних виданнях взагалі немає таких жорстких вимог, як в Україні, щодо змісту статті як правило, стаття складається з таких розділів: вступу, основної частини, висновку, списку літератури.

Що стосується публікацій в інших державах з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, то МОН України зовсім нічого не роз'яснює з цього приводу. Можна зробити висновок, що іноземні видання повинні бути: наукові та з напрямку, з якого підготовлено дисертацію.

Відповідно до Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.13 р. № 567 (далі – Порядок № 567) [10], можна вибрати два шляхи для захисту:

1. Подати опубліковану монографію, яка містить узагальнені результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше в наукових фахових виданнях України та інших держав, у кількості 12 (20) публікацій; мати обсяг основного тексту для здобуття наукового ступеня кандидата наук у галузі гуманітарних та суспільних наук не менше 8 авторських аркушів, а в галузі природничих та технічних наук – не менше 6 авторських аркушів; містити відомості про рецензентів-фахівців за спеціальністю дисертації, один з яких повинен бути доктором наук [11].

2. Подати дисертацію, яка є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Відповідно здобувачу необхідно опублікувати не менше 5 (20) у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України та інших держав. Дисертація повинна мати обсяг основного тексту 4,5 – 7 (11 – 13) авторських аркушів, а для суспільних і гуманітарних наук – 6,5 – 9 (15 – 17), оформлених відповідно до державного стандарту.

Отже, докторська дисертація по суті може бути представлена у вигляді однієї тільки монографії.

До опублікованих праць, які відображають основні наукові результати дисертації з відповідної галузі науки, належать: монографії; посібники (для дисертацій з педагогічних наук); статті у наукових, зокрема електронних, фахових виданнях України; статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію.

До опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації, належать дипломи на відкриття; патенти і авторські свідоцтва на винаходи, державні стандарти, промислові зразки, алгоритми та програми, що пройшли експертизу на новизну; рукописи праць, депонованих в установах державної системи науково-технічної інформації та анованих у наукових журналах; брошури, препринти; технологічні частини проектів на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переоснащення підприємств; інформаційні карти на нові матеріали, що внесені до державного банку даних; друковані тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо [10].

Отже, здобувачі повинні у будь-якому разі опублікувати статті у виданнях інших держав, але це суперечить наказу МОН України № 1112. Отож, вважаємо за необхідно доповнити ч. 12 Порядку № 567 таким змістом – *статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію або статті у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз* [10].

Висновки.

Розглянуті вимоги щодо опублікованих результатів дисертації до докторантів та особливо аспірантів істотно змінилися, але строк навчання в аспірантурі та докторантурі не збільшився (три роки з відривом від виробництва, чотири роки без відриву від виробництва) [12]. Крім того, залишився обов'язок у встановленому законодавством або угодою порядку відшкодувати державні кошти.

Вважаємо за необхідне збільшити час навчання в аспірантурі пропорційно мінімальній кількості статей.

Використана література

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.91 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1992. – № 12. – Ст. 165. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/para062#062](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/para062#062)
2. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.02 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 327. – Режим доступу : [//www.pravo.ligazakon.ua/document/view/T022984?Edition=2014_01_01#par=803](http://www.pravo.ligazakon.ua/document/view/T022984?Edition=2014_01_01#par=803)
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник. – К., Державна служба статистики України, 2013. – 287 с. – Режим доступу : [//www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
4. Копанєва Є. Національні індекси наукового цитування // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 4. – С. 29-35. – Режим доступу : [//www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bib_visnyk/2012-4/04.pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bib_visnyk/2012-4/04.pdf)
5. Лобанова Л. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції // Вісник НАН України. – 2009. – № 1. – С. 42-55. – Режим доступу : [//www.archive.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2009-01/a5.pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2009-01/a5.pdf)
6. Кошман Н.А. Наукові ступені і вчені звання у перші десятиліття радянської влади в Україні (1917 – 1934 рр.) // Часопис Київського національного університету. – 2010. – № 2. – С. 71-75. – Режим доступу : [//www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chkup/2010_2/71.pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chkup/2010_2/71.pdf)
7. Відповідь Міністерства освіти та науки України на лист Донецького національного медичного університету ім. М. Горького від 30.11.12 р. – Режим доступу : [//www.archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/mnzh/2013_1/Articles/158_MNZ1.pdf](http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/mnzh/2013_1/Articles/158_MNZ1.pdf)
8. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.12 р. № 1111 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 86. – С. 247. – Ст. 3514.
9. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України : постанова Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.03 р. № 7-05/1. – Режим доступу : [//www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1155.1316.0](http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1155.1316.0)
10. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : Постанова Кабінет Міністрів України від 24.07.13 р. № 567 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 64. – С. 77. – Ст. 2328. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF)
11. Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.12 р. № 1112. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1852-12/paran2#n2](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1852-12/paran2#n2)
12. Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.99 р. № 309 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 9. – С. 71. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF/print1381667410640104](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF/print1381667410640104)

~~~~~ * * * ~~~~~